

درس سیزدهم: سرآغاز بیداری اسلامی

سوالات متن-تحلیل تصاویر-پاسخ فعالیت ها

نگارش: مژده قربانعلی زاده

استان گیلان

مقدمه

.....صفحه ۱۰۹.....

۱- آغاز شکل گیری هر پدیده اجتماعی دارای چه ویژگی های متمایزی است؟

اغلب هیجان انگیز ترین لحظه آن پدیده است-لحظه ای سرشار از بیم، امید، شگفتی، تنش و دلهره است-شفاف ترین و بی پرده ترین لحظه آن به شمار می رود-اطلاعات قابل توجهی از آن پدیده را در اختیار ما می گذارد-مانند بذر و نطفه ای است که سرگذشت و سرنوشت پدیده را به طور خلاصه در خود دارد.

۲- جهان غرب به ترتیب با کدام لایه های هویتی خود با دیگر جهان های اجتماعی مواجه شد؟

ابتدا با سطحی ترین و ظاهری ترین لایه های هویتی خود با سایر جهان های اجتماعی از جمله جهان اسلام مواجه شد و بیش از هر چیز وجوه نظامی، سیاسی، اقتصادی، فناورانه و... خود را به رخ کشید اما لایه های عمیق و عمیق تر آن از چشم اعضای سایر جهان ها مخفی ماند.

۳- اینکه غرب ابتدا یا لایه های هویتی سطحی و سپس عمیق خود با دیگر جوامع مواجه شد، چرا دارای اهمیت است؟ زیرا این امر بر چگونگی مواجهه جهان های اجتماعی دیگر و اعضای آن با جهان غرب تاثیر فراوانی گذاشت.
نکته: از ابتدای رویارویی جهان اسلام با غرب متجدد، جریان های فکری و اجتماعی متفاوتی در جهان اسلام شکل گرفت.

نخستین بیدارگران اسلامی

.....صفحه ۱۱۰.....

۴- نخستین رویارویی های غرب متجدد با جهان اسلام چه زمانی رخ داد؟

هنگامی رخ داد که قدرت های سیاسی جهان اسلام، علی رغم رعایت ظواهر اسلامی، استبدادهای قومی و قبیله ای بودند. عالمان دینی، اغلب بر اساس ضرورت حفظ امنیت با آن ها تعامل می کردند.

۵- دو عنصر برتر فرهنگ اسلامی که اغلب در حاشیه مناسبات قدرت های قومی، مهاجر باقی مانده بود را نام ببرید. فقاقت و عدالت

۶- ملاک آسیب پذیری کشورهای مسلمان در برابر کشورهای غربی چه بود؟ میزان دوری از سنن دینی و اسلامی

۷- قدرت نظامی، سیاسی، اقتصادی و جاذبه های دنیوی کشورهای غربی چه تاثیری بر دولتمردان و رجال سیاسی جوامع اسلامی گذاشت؟

آنان را مرعوب و شیفته فرهنگ غرب می ساخت و این مساله، عزت و استقلال کشورهای اسلامی را تضعیف می کرد.

۸- چه عواملی باعث شد دولتمردان و رجال سیاسی جوامع اسلامی در مواجهه با غرب مرعوب و شیفته شوند؟ قدرت نظامی، سیاسی، اقتصادی و جاذبه های دنیوی کشورهای غربی

.....صفحه ۱۱۱.....

۹- نخستین بیدارگران اسلامی چه کسانی بودند؟

کسانی بودند که به خطر جوامع غربی و خطر شیوه‌ای که دولت‌های اسلامی در برابر آنان داشتند، توجه کردند و حرکت‌ها و جنبش‌هایی را در مقابله با غرب به وجود آوردند.

۱۰- چند نمونه از حرکت‌های نخستین بیدارگران در ایران را نام ببرید؟

حضور فعال عالمان دینی در مقابله با روسیه تزاری و تدوین رساله‌های جهادیه/ حرکت اصلاحی امیرکبیر/ حکم میرزای شیرازی در تحریم تنباکو

۱۱- یک نمونه از حرکت‌های نخستین بیدارگران در جهان اسلام را نام ببرید؟

اقدامات سید جمال‌الدین اسدآبادی و شاگردان او در دیگر کشورهای اسلامی

۱۲- مهم‌ترین ویژگی‌های نخستین بیدارگران اسلامی را بنویسید.

الف) به خطر کشورهای غربی برای جوامع اسلامی توجه داشتند و خواستار استقلال اقتصادی و سیاسی جوامع اسلامی بودند.

ب) به دنبال اصلاح رفتار دولت‌های اسلامی بودند.

پ) بیداری را بازگشت به اسلام و عمل به آن می‌دانستند.

ت) بسیاری از آنان وحدت امت اسلامی یا تشکیل قدرت واحد اسلامی و عزت جهان اسلام را دنبال می‌کردند و قومیت‌های مختلف را درون امت واحد اسلامی به رسمیت می‌شناختند.

۱۳- نقطه ضعف فکری نخستین بیدارگران اسلامی چه بود؟

به رغم رویکرد اعتراض‌آمیز به غرب، آشنایی عمیق با فرهنگ غرب و ابعاد دنیوی آن نداشتند. آن‌ها خطر غرب را بیشتر در سلطه‌گری و قدرت سیاسی و اقتصادی آن می‌دیدند. برخی از آنان، دوری مسلمانان از عمل به سنت‌های اسلامی را عامل ضعف جوامع اسلامی می‌دانستند و گمان می‌کردند قدرت جوامع غربی به این دلیل است که عملکرد آن‌ها اغلب همان است که مورد توجه اسلام نیز می‌باشد.

منورالفکران و روشنفکران غرب‌گرا

.....صفحه ۱۱۲.....

۱۴- چه عاملی سبب شد، جریان اجتماعی دیگری موازی نخستین بیدارگران اسلامی شکل بگیرد؟

شکل‌گیری استعمار و نفوذ دولت‌های غربی در کشورهای اسلامی

۱۵- جریان‌های اجتماعی که با نفوذ دولت‌های غربی در کشورهای اسلامی شکل گرفت به چند دسته تقسیم می‌شود؟

نسل اول: منورالفکران
نسل دوم: روشنفکران

۱۶- منظور از جریان اجتماعی منورالفکران غرب‌گرا چیست؟

به موازات نخستین بیدارگران اسلامی، گروه دیگری در جوامع اسلامی پیدا شدند که شیفته غرب بودند. این گروه- که بیشتر در لژهای فراماسونری سازمان می‌یافتند- نیز خود را بیدارگر می‌دانستند اما بر خلاف بیدارگران اسلامی، بیداری را در گذر از فرهنگ اسلامی و پیوستن به فرهنگ غربی معنا می‌کردند. آنان در ایران، اومانیسم را به آدمیت و روشنگری مدرن را به منورالفکری ترجمه کردند و به همین دلیل خود را منورالفکر خواندند.

۱۷- دو نمونه از نخستین لژهایی که منورالفکران در ایران تاسیس کردند را نام ببرید.

لژ آدمیت/ لژ بیداری ایرانیان

۱۸- مهم‌ترین ویژگی‌های منورالفکران غرب‌گرا را ذکر کنید؟

الف) نسبت به کشورهای استعمارگر احساس خطر نمی‌کردند بلکه حضور سیاسی و اقتصادی آنان را فرصت می‌دانستند.
 ب) مانند بیدارگران اسلامی، خواستار اصلاح رفتار دولت‌های اسلامی بودند.
 پ) برخلاف بیدارگران اسلامی، بیداری را بازگشت به اسلام نمی‌دانستند بلکه راه نجات را در تقلید از رفتار فرنگیان می‌دیدند.
 ت) مفهوم امت و ملت اسلامی برای آن‌ها بی‌معنا یا منفور بود و در مقابل، به ناسیونالیسم که اندیشه سیاسی قوم‌گرایانه غرب متجدد بود، روی آوردند.

۱۹- استعمارگران غربی، چه رابطه‌ای با منورالفکران غرب‌گرا داشتند؟

منورالفکران غرب‌گرا مورد حمایت دولت‌های استعمارگر غربی بودند و این دولت‌ها به کمک آنان توانستند از موفقیت حرکت‌ها و جنبش‌هایی که توسط بیدارگران اسلامی در حال شکل‌گیری بود، جلوگیری کنند.

..... صفحه ۱۱۳

۲۰- منورالفکران غرب‌گرا چه نوع حکومتی را در جوامع خود تشکیل دادند؟ حکومت‌های سکولار

۲۱- منورالفکران غرب‌گرا چگونه توانستند، حکومت‌های سکولار را در جوامع خود تشکیل دهند؟

آن‌ها در قدم‌های نخست از ضرورت اصلاحات در دولت‌های کشورهای اسلامی خود سخن می‌گفتند، در نهایت با حمایت کشورهای غربی، حکومت‌های سکولار را در جوامع خود تشکیل دادند.

۲۲- قدرت حاکمان سکولار در کشورهای مسلمان از چه ویژگی‌هایی برخوردار بود؟

ریشه در اعتقادات و پیشینه تاریخی این کشورها نداشت. قدرت آن‌ها وابسته به قدرت جهانی استعمار بود. آنان با اتکا به این قدرت، اقدام به از بین بردن مظاهر دینی و اسلامی، حذف ساختارهای اجتماعی پیشین و ایجاد ساختارهای اجتماعی جدید می‌کردند.

۲۳- سه نمونه از قدرت‌های سکولار را نام ببرید که آرمان‌های منورالفکران را با حمایت دولت‌های غربی دنبال

می‌کردند؟

آتاتورک در ترکیه/ رضاخان در ایران/ امان‌الله خان در افغانستان

..... صفحه ۱۱۴

۲۴- رهاورد حکومت منورالفکران غرب‌گرا در کشورهای اسلامی چیست؟

استبداد استعماری

۲۵- استبداد استعماری چه تاثیری بر جوامع اسلامی گذاشت؟

استبداد استعماری به دلیل وابستگی به کشورهای استعمارگر و عمل مطابق منافع این کشورها، استقلال سیاسی و اقتصادی این جوامع را مخدوش می‌سازد و مقاومت‌های مردمی برای حفظ حیات اسلامی خود را نیز سرکوب می‌کند.

۲۶- کدام مساله، اعتراض برخی نخبگان کشورهای اسلامی را که به غرب چشم دوخته بودند، به دنبال آورد؟

درهم ریختن نظم پیشین به بهانه رسیدن به جایگاه کشورهای غربی انجام می‌شود؛ اما در عمل، این کشورها به جای رسیدن و نزدیک شدن به کشورهای غربی، همچنان خصوصیات کشورهای پیرامونی و استعمار زده را دارند. این مساله اعتراض برخی نخبگان این کشورها را که به غرب چشم دوخته بودند، به دنبال آورد.

۲۷- منظور از روشنفکران چپ کشورهای اسلامی چیست؟

شکل‌گیری جریان‌های چپ در کشورهای اروپایی نیز به نوبه خود بر ذهن و اندیشه غرب‌گرایان کشورهای اسلامی تاثیر می‌گذارد و بدین ترتیب نسل دومی از غرب‌گرایان در این کشورها پدید می‌آید که با اعتراض به حرکت‌های اسلامی نسل اول می‌نگرند. این نسل به عنوان روشنفکران چپ کشورهای اسلامی شناخته می‌شوند.

۲۸- اعتراض روشنفکران چپ به روشنفکران نسل اول چیست؟

اعتراض روشنفکران چپ به دلیل گریز آنان (روشنفکران نسل اول) از بنیان‌های فکری اسلامی با اسلام ستیزی آنان نیست بلکه از نوع اعتراضاتی است که طی قرن بیستم در کشورهای غربی نسبت به عملکرد اقتصادی نظام‌های لیبرالیستی و سرمایه‌داری شکل گرفت.

..... صفحه ۱۱۵

۲۹- روشنفکران چپ، حرکت‌های خود را در چارچوب کدام اندیشه‌های سازمان می‌دادند؟

ناسیونالیستی / سوسیالیستی / مارکسیستی

۳۰- روشنفکری التقاطی چپ چگونه در کشورهای اسلامی پدید آمد؟

روشنفکران چپ، حرکت‌های خود را در چارچوب اندیشه‌های ناسیونالیستی، سوسیالیستی و مارکسیستی سازمان می‌دادند. برخی از آنان، حرکت‌های اجتماعی‌شان را آشکارا به صورت مکاتب غیرتوحیدی مطرح می‌کردند و برخی دیگر از رویارویی مستقیم با باورهای دینی مردم خودداری می‌کردند، حتی گاهی اندیشه‌های خود را در پوشش دینی بیان می‌داشتند. به این ترتیب نوعی روشنفکری التقاطی چپ در کشورهای اسلامی پدید آمد.

۳۱- حرکت‌های اعتراض آمیز روشنفکران چپ کشورهای مسلمان مورد حمایت کدام بلوک قرار داشت؟

بلوک شرق

۳۲- جریان روشنفکری چپ در کشورهای اسلامی تا چه زمانی جاذبه داشت؟

تا هنگام فروپاشی بلوک شرق، روشنفکران چپ در کشورهای اسلامی جاذبه داشتند و جریان چپ حتی در کشورهایی که زیر نفوذ بلوک غرب قرار داشتند، به عنوان یک جریان اجتماعی تاثیرگذار حضور داشت.

۳۳- جریان روشنفکری چپ در کشورهای اسلامی چه سرانجامی پیدا کرد؟

با فروپاشی بلوک شرق و از بین رفتن جاذبه‌های روشنفکری چپ در سطح جهانی، این جریان در کشورهای اسلامی نیز جاذبه خود را از دست داد و غرب‌گرایان این جوامع، دیگر بار به اندیشه‌های لیبرالیستی غربی روی آوردند.

تحلیل تصاویر درس سیزدهم

تصویر صفحه ۱۰۹

- شعر معروف « ای غنچه خوابیده چو نرگس نگران خیز» از اقبال لاهوری است.
 - عبارت « اگر بتوانیم نسخه دومی از کشورهای غربی شویم و...» از کتاب غرب زدگی جلال آل احمد است.
 - عبارت « امروز دنیا زیر بار سنگین تحمیلات ناشی از تمدن مادی به ستوه آمده است و به دنبال راه نجاتی می‌گردد» از آیت الله خامنه‌ای است که در سال ۱۳۸۹ در جمع مسئولان نظام ایراد شد.
- هر سه متن به آگاهی از خطر جوامع غربی برای جوامع دیگر اشاره دارد و با عنوان و محتوای درس « بیداری اسلامی » ارتباط داده شده است.

تصاویر صفحه ۱۱۱

نشریه عروه الوثقی و حکم تحریم تنباکو به عنوان نمونه‌هایی از اقدامات بیدارگران اسلامی می‌باشد.

تصاویر صفحه ۱۱۳

اقدامات آتاتورک (بالای صفحه) دیدار رضاخان با آتاتورک (تصویر پایین/سمت چپ) و دیدار امان‌الله خان با آتاتورک (تصویر پایین/سمت راست). هر سه تصویر با محتوای متن مرتبط می‌باشد. از نگاه کتاب، این افراد منورالفکرانی بودند که با اصلاحات و سپس تشکیل حکومت سکولار، تلاش کردند ساختارهای جدیدی را (در مسیر مدرن شدن) در جامعه اسلامی ایجاد کنند و نظم سنتی که در پیوند با دین بود از بین ببرند.

تصویر صفحه ۱۱۴ (بالای صفحه)

این افراد در کابینه رضاخان حضور داشتند و در اصلاحات و سیاست‌های رضاخان نقش کلیدی بازی کردند. تصویر به ترتیب از راست به چپ: علی منصور/محمدعلی فروغی/مصطفی قلی بیات/علی اکبر داور/محمود جم

تصاویر صفحه ۱۱۴ (پایین صفحه)

سمت راست: به شکل نمادین به نظریه مارکسیسم اشاره دارد. در اندیشه مارکسیسم، کارگران وقتی آگاه شوند می‌توانند با اتحاد و شکل دهی انقلاب پرولتاریایی، نظام سرمایه‌داری قدرتمند را از بین ببرند. (ماهی‌های کوچک=کارگران) (ماهی بزرگ=نظام سرمایه‌داری یا طبقه بورژوازی)- این تصویر در ارتباط با یکی از مبانی فکری روشنفکران چپ کشورهای اسلامی (تفکر مارکسیستی) قرار داده شده است.

سمت چپ: یکی دیگر از مبانی فکری روشنفکران چپ کشورهای اسلامی یعنی تفکر لیبرالیستی را نشان می‌دهد. اینکه افراد ناآگاهانه از رهبری که عقاید ناسیونالیستی دارد، پیروی می‌کنند. جمله تصویر: «از من پیروی کن» جمله روی پرچم: ناسیونالیسم

پاسخ سوالات متن درس سیزدهم

تحلیل کنید صفحه ۱۱۲

یعنی غرب، روح و اهداف اسلام را در جامعه خود پیاده کرده است (مثلاً اجرای عدالت با تاسیس نظام قضایی و تدوین قانون) اگرچه ظاهر اسلامی (حجاب، نماز و...) ندارد. اما در کشورهای اسلامی، مسلمان نتوانستند این اهداف را پیاده کنند و فقط ظاهری اسلامی دارند. از نظر کتاب این نگاه صحیح نیست. زیرا بنیان‌های فرهنگی و فکری غرب معاصر و اسلام با یکدیگر ناسازگار است. مثلاً تفکر امانیستی حقوق و تکالیفی را برای انسان در نظر می‌گیرد که با تفکر اسلامی (انسان خلیفه خدا) تفاوت دارد. لذا نمی‌توان گفت آنان همان رویکرد اسلامی را در عمل اجرا می‌کنند.

گفتگو کنید صفحه ۱۱۴

مانند کشف حجاب زنان یا متحد‌الشکل کردن لباس مردان (استفاده از کلاه پهلوی به جای دستار و...). به طور کلی رضاخان تلاش می‌کرد تا اصلاحاتی در جهت غربی و مدرن شدن در ایران ایجاد کند برخی از این اقدامات مانند تاسیس دانشگاه تهران، انتشار آثاری که فلسفه فکری غرب را تشریح می‌کرد و... فعالیت‌هایی بود با تفکر سنتی و دینی دچار چالش می‌شد.

مطالعه کنید صفحه ۱۱۵

برخی از این جریان‌های عبارتند از: حزب ملت (ناسیونالیستی)/ حزب توده ایران یا سازمان چریک‌های فدایی خلق (مارکسیستی)- و... مطالعه و پژوهش درباره این احزاب برعهده دانش‌آموز است.